

Rauf Yekta'nın Bilimsel Müzik Teorisi Anlayışı: Etkiler ve Yönelimler

Okan Murat ÖZTÜRK¹

Özet

Osmanlı'nın çöküş sürecinde doğup büyüyen ve Avrupa tarzı bir eğitimden geçen "Genç Türkler" (*Jeunes Turcs*) için Avrupa uygarlığının üstünlüğü fikrini meşrulaştıran temel alanlar bilim, teknoloji ve sanayi olmuştur. Fransızca eğitim temelinde modern ve yüksek Avrupa medeniyetine üstünlük sağlayan bilimi tanıma ve öğrenme süreci, Genç Türklerin çoğunda, kaçınılmaz olarak, "tekâmül" ve "terakki" kavramlarının merkezî bir önem kazanmasına yol açmıştır. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Avrupa biliminin temellendirildiği pozitivist, evrimci ve ilerlemeci söylemden etkilenerek yaşadıkları ülkenin "geri kalmış" olduğuna inanan ve bu geri kalmışlıktan da ancak ve sadece Avrupa bilimi aracılığıyla kurtulmanın mümkün olduğu görüşünü benimseyen bu gençlerden biri de 1871 doğumlu Rauf Yekta Bey'dir. Şark/Osmanlı/Türk musikisinin teorisine ilgi duyan Rauf Yekta, 1888'de, Galata Mevlevihanesi Şeyhi ve İngiliz Bulwer Mason Locası üyesi Ataullah Dede'yle nazariyat çalışmaya başlar. Tanbur perdelerinin bilimsel ölçümleri yanında Şark musiki nazariyatıyla ilgili yazma eserler konusunda Celaleddin Dede'nin, ses fiziği ve matematik konularında ise döneminin önde gelen pozitivistlerinden Salih Zeki Bey'in bilgi ve tecrübelerinden yararlanır. Bu birikimini Avrupa müziği, teorisi ve tarihi hakkında Fransızca kaynaklardan edindiği bilgilerle geliştiren Rauf Yekta Bey, bütün çabasını, Osmanlı/Türk müziğine Avrupaî bağlamda 'bilimsel bir teori' kazandırmaya adar.

Bu bildiride, muhtelif yayınlarında ortaya koyduğu söylemlerden hareketle Rauf Yekta'nın "bilimsel müzik teorisi" anlayışı ele alınmaktadır. Başta tekâmül ve terakki olmak üzere "müspet ilim" anlayışını yansıtan ifadelerine ilişkin bulgular, Yekta'nın, "üstünlük" ve "kurtuluş" fikirlerini temel alan Comte Pozitivizmi'ne dayalı bir yönelim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönelimi nedeniyle yaşadığı imparatorluğun müzik teorisine ışık tutan yazma eserlerinin "hurafe"lerle dolu olduğuna dönük güçlü bir kanaat geliştiren Yekta, bilimsel esaslara dayalı bir ses sistemi ve müzik teorisi inşa etmek suretiyle, Türk müziğinin geri kalmışlıktan kurtarılmasının mümkün olduğuna inanmıştır. Bu yönde gerçekleştirdiği tüm bilimsel çalışmalara rağmen 1926

¹ Prof. Dr., Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Müzik Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi Müzikoloji Bölümü, mozturk@mgu.edu.tr
DOI: 10.32704/9789751751683.2024.0142

ve sonrasında Türk müziği aleyhinde gelişme gösteren politik uygulamalara tanıklığı ve maruz bırakıldığı muamelelerin, Yekta'nın, bilimsel müzik teorisine yönelik çalışmalarına son vermesine sebep olduğuna dair tespit, bildiride ulaşılan temel sonuçtur. Yekta, siyasi gündemin Avrupa bilimi aracılığıyla kurtuluşa olan inançtan “üstün” olduğunu hayal kırıklığıyla yaşamış ve belirlenmiş politikaların bilimsel gerçeklerle hiç de ilgilenmediğini acı bir şekilde tecrübe etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rauf Yekta Bey, Türk Müziği, Comte Pozitivizmi, Pozitif Bilim, Müzik Teorisi.

Rauf Yekta's Conception of Scientific Music Theory: Influences and Orientations

Abstract

For the “Young Turks” (*Jeunes Turcs*), who were born and raised during the collapse period of the Ottoman Empire and grew up with a European-style education, the main fields that legitimize the idea of the superiority of European civilization have been science, technology and industry. The process of recognizing and learning science, which gave superiority to the modern and high European civilization on the basis of French education, inevitably led to the concepts of “evolution” and “progress” gaining a central importance for the most of Young Turks. Rauf Yekta, born in 1871, was one of those Young Turks who, influenced by the positivist, evolutionist and progressivist discourse on which European science was based, in the late 19th and early 20th centuries, believed that the country they lived in was “underdeveloped” and adopted the view that it was possible to get rid of this backwardness only through European science. Rauf Yekta, who was interested in the theory of Oriental/Ottoman/Turkish music, started to study theory in 1888 with Ataullah Dede, a Sheik of Galata Mevlevihane and a member of British Bulwer Masonic Lodge. In addition to scientific measurements of tanbur pitches, he benefits from the knowledge and experience of Celaleddin Dede on manuscripts related to Oriental music theory, and from Salih Zeki Bey, one of the leading positivists of his period, in the fields of sound physics and mathematics. Developing this knowledge with the information he obtained from French sources about European music, theory and history, Rauf Yekta Bey devotes all his efforts to bringing a “scientific theory” to Ottoman/Turkish music in the European context.

In this paper, Rauf Yekta's understanding of "scientific music theory" is discussed, based on the discourses he put forward in his various publications. The findings regarding his statements reflecting the understanding of "positive science", especially evolution and progress, reveal that Yekta was in an orientation based on Comte Positivism, which is based on the ideas of "superiority" and "salvation". Due to this orientation, Yekta developed a strong belief that the historical sources that shed light on the music theory of the empire he lived in were full of "superstitions". He believed that it was possible to save Turkish music from backwardness by building a "scientific tonal system and music theory". The main conclusion reached in the paper is that, despite all the scientific studies he carried out in this direction, his witnessing of the political practices against Turkish music in 1926 and afterwards and the treatments he was subjected to caused Yekta to put an end to his studies on scientific music theory. Yekta was disappointed that the political agenda was "superior" to the belief in salvation through European science, and he painfully experienced that the determined policies were not at all concerned with scientific facts.

Keywords: Rauf Yekta Bey, Turkish Music, Comtean Positivism, Positive Science, Music Theory.

1. Giriş

Bu bildiri, Türk musikisi nazariyatına 20. yüzyıl başlarında "asrî" ve "ilmî" bir nitelik kazandırmak amacıyla Rauf Yekta tarafından gerçekleştirilen temel çalışmaların "bilimsellik" niteliği ile Yekta'nın "bilim" kavrayışındaki temel etki ve yönelimlerin belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, bildiri- nin temel verileri, Rauf Yekta'nın 1897'den itibaren yaklaşık otuz beş yıllık süreçte kaleme aldığı makale ve kitaplardan derlenen beyanlardan oluşturulmuştur. Derlenen bu beyanlar tablolar halinde düzenlenerek bilim anlayışında ağırlık kazanan anahtar kelimeler ile bunların yansıttığı etki ve yönelimlere dair bulgular elde edilmiş ve bunların, Yekta'nın eğitimi, hocaları ve kültür- lenmesinde etkili olan kaynaklar üzerinden yorumlanmasıyla pozitivizmle olan irtibatı irdelenmiştir.

2. Yekta'nın Musiki Meşki ve Nazariyat Çalışmalarına Başlaması

Yekta (1899b, 2000), 1885-86 yıllarında Zekai Dede'den meşk almaya başlar ve bu süreçte musiki nazariyatı alanında istifade edebileceği ayrı bir hoca arayışına girer. Bu arayış, onu, 1888'de Galata Mevlevihanesi Şeyhi Ataullah Dede'ye ulaştırır ve yaklaşık bir yıl süren bu çalışmayı, 1890-92 arasında Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celaleddin Dede'yle sürdürerek geliştirme imkânı bulur (Bardakçı 1986; Erguner 2003). Aynı yıllarda Ataullah Dede'nin teşvikleriyle

İstanbul kütüphanelerinde mevcut musiki nazariyatıyla ilgili yazma eserlerin hemen tümünü istinsah edip üzerlerinde titiz okumalar gerçekleştirir. Avrupa müziği konusundaki bilgilerini geliştirmek maksadıyla Fetis, Helmholtz, Land gibi otoritelerin otuzdan fazla kitabını satın alır ve bu kaynaklardan geniş boyutlu bir kültürlenme sağlar. Bu süreçte nazariyat çalışmalarının fizik ve matematik temelleri bağlamında Salih Zeki Bey'den de ayrıca dersler alarak bilgi ve tecrübesini her bakımdan geliştirir. Tüm bu kişisel uğraşlarının neticesinde 1897'den itibaren, 10 yıl boyunca edindiği bilgi ve tecrübelerini İkdâm gazetesinde yayımlamaya başlar. Bu yazılarında, “[...] şimdiye kadar kimse-nin bilemediği ve hatta vücûdundan bile haberdâr olmadığı mûsikî-i Osmânî nazariyyâtından ilk defa olarak” bahsetmekte olduğunu belirtir ve süreçteki rolünü de şu cümlelerle açıklar:

Nazariyyât-ı mûsikiyemizin meydana konulması şimdiye kadar nasılsa muvaffak olunamamış bir hizmet olduğu teslim edilir ve bir hizmetten de sâhibine teveccüh edecek az çok bir şerefın mevcûdiyeti farz olunur ise –onbeş senelik mesâî-i mütemâdiyye mahsulü olduğu için– meşru’ bir hakkımız olan şu şeref-i kanaât-perverâneye kimsenin iştirâk etmesi muvâfık-ı insâf olamayacağını [...] (Yekta 1900'den akt. Çergel 2007: 82).

3. Bilim Anlayışıyla İlgili Beyanlarına İlişkin Veriler

Aşağıdaki tablolarda (Tablo 1 – Tablo 5) yer verilen beyanlar, Yekta'nın doğrudan bilgi ve tecrübesinden yararlandığı hocaları ile medeniyet, asrîlik, terakki, ilim, fen, tekâmül, inkişaf, teali, teceddüd, tehhür, tetkik, tetebbu, kanun, tecrübe, ilm-i tabiyye, ilm-i hesab, ilm-i musiki gibi kişisel bilim anlayışını temellendiren kavramlara dair sınıflandırılmış verileri içermektedir.

Tablo 1: Yekta'nın nazariyat alanında yararlandığı hocalarına dair beyanları.

Kişiler	İlgili Beyanlar
Ataullah Dede 1842-1910	<p><i>Kale Kapusu Mevlevihanesi post-nişini üstad-ı kemalat-ı nihad merhum Şeyh Ataullah Efendi hazretlerinin ruh-i revanına müşarüni-leyhden aldığı ilk nazariyat-ı musiki derslerinin hatıra-i şükr-i endari-si olarak mütercim-i hakirin tuhfe-i tilmizanesidir.</i></p>
	<p><i>Bundan tahmînen on sene mukaddem idi ki gavâmız-ı ulûm ve funûn-daki ihâta-i külliyesi erbâb-ı fazl ve kemâlin meselleme olan hoca-i idrâk-i irfânım fâzıl-ı muhakkık reşâdetli Atâullah Efendi hazretleri birgün sahaf çarşısında buldukları sırada dellâl elinde gezen bir alay kitap arasındaki küçük bir risâle nazar-ı dikkat-i âlîlerini celb ederek o kitapları iştirâ ederler. Bir de ne baksınlar? Kitabın ismi Makâsîdü 'l-elhân, müellifi de Hoca Abdülkâdir-i Merâgî!</i></p>
	<p><i>[...] iki üç sene içinde İstanbul kütüphanelerinde bulunan kütüb-i mü-sikiyyenin hemen kâffesini kütüphaneye-i âcizîde cem'e muvaffak olmuş idim. İşte bu kitaplar elde edildikten sonra idi ki Efendi-i müşârüni-leyh [Ataullah Dede] hazretleriyle kütüb-i mezkûrenin ciddi bir tedkî-kına başlanılıp mahzâ irşâdât-ı hakâyık-âmûz-ı fâzîlâneleri sâyesinde birçok nukât-ı müşkilenin halli müyesser oldu.</i></p>
	<p><i>[...] her fen gibi bu fenn-i bedî-i mûsikînin dahî elbet bir nazariyyesi olacağı mütâlaasıyla çoktan beri buna dâir eslâf-ı ızâmın yazdığı kü-tüb-i kadîmenin taharrisîyle meşgûl de bulduklarından [...] hemen kitabın tetebbuuna başlarlar. Makâsîdü 'l-elhân'ın, mâhiyetleri yukarıda bir nebze teşrîh edilen (edvâr!) risâleleri nevinden olmayıp ciddi bir fen kitabı olduğu daha ilk satırlarının mütâlaasından anlaşılınca tedkîkına bir kat daha germî verirler.</i></p>
	<p><i>Hatta (sonometre) üzerinde tedkîkat-ı mûsikîyye icrâsıyla birinci defa olarak esvât-ı mûsikîyyemiz arasındaki niseb-i adediyyeyi ta'yîn eden zât-ı âlîleri olduğundan [...] nâm-ı âlîleri târih-i terakkîyât-ı mûsikîyyemizin ilk sahifelerini tezyîn edeceğine şüphe edilemez.</i></p>
	<p><i>Tahmînen on beş sene evveline gelinceye kadar Şark nazariyyât-ı mû-sikiyyesinden bâhis olan âsâr-ı bergüzîde elhânşinâsanımızdan kim-senin nazar-ı dikkatini celb etmeyerek kütüphanelerde metrûk kûşe-i nisyân bulunuyor idi. Bu bâbdaki delâlet-i fâzîlânelerinin minnettâr-ı ebedîsi olduğumuz iki zât-ı âlikadrin ihtâr ve muâvenetleri üzerine bu âsârî tedkîka başlamış idik. O zamanlar Şark mûsikîsine büsbü-tün bîesas ve indî bir fen nazarıyla bakılmakta ve alafranga mûsikînin mâhiyeti pek mübâlağalı bir sûrette medh ü senâ edilmekte idi.</i></p>

**Celaleddin
Dede
ö. 1908**

[...] milli mûsikîmizin müstenid olduğu nazari kâideler hakkında müellif-i âcize ilk fikirleri vermiş olan hoca-i idrak ve irfanım, sâbika (Yenikapu) Mevlevihanesi Şeyhi Merhum (Celâleddin) Efendi'nin mukaddes hatırası

[...] yine o sırada fâzıl-ı hakâyıkpenâh reşâdetli Celâleddin Efendi hazretleriyle daha birçok zevât-ı kirâma da arz ve irâe ile huzûr-i ârifânelerinde bi'd-defaât tecrübeler icrâ kılınmış olan (sonometre) dir [...]

Celâleddin Efendi hazretleri dahî o târihten beri nazariyyât-ı mûsikiyemizin tetebuuna devam ile pek çok nukât ve mesâil-i gâmızanın hal ve istihracına ihrâz-ı muvaffâkiyet buyurdıkları cihetle mübâhesât-ı ahîrede ihtârât ve irşâdât-ı muhakkikânelerinden külli istifâde edildiği gibi el'ân da o gibi istifâdelerden hâlî kalmamakta olduğumdan [...]

nâm-ı fezâil-i ittisâmları bâlâda hâmegüzâr-ı ihtıra'm olan iki zât-ı fezâil-i simâtan [Ataullah Dede, Celaleddin Dede] başka Osmanlı mûsikîşinâsânı içinde nazariyyât-ı mûsikiyemizi bilen hiç kimse mevcûd değildir

**Salih Zeki Bey
1864-1921**

Mûsikîye müteallik olarak fâzıl-i bîmeydânî saâdetli Sâlih Zeki Bey Efendi'ye hitâben tahrîr buyurulan makâlât-ı aliyyelerinde mübâhesse-i ahîreden beri nasılsa dür ve mehcür buyurulduğum teveccühât bâisi'l-fuyûzât-ı hakîmânelerinin hakk-ı kemterânemde iâdeten erzân u şâyân buyurulmakta olduğunu

[...] üstâd-ı kemâlâtperverimiz Sâlih Zeki Bey Efendi'ye arz ederek üzerinde tedkikât-ı fizîkiye icrâ edilen sonometre [...]

Fazla olarak hikmetşinâs-ı şehîr saâdetli Salih Zeki Bey Efendi hazretlerinin nezdlerinde i'mal kerdemiz olan (mikyasu's-savt) ile tecrübeler icrâ olunarak [...] tecârib-i vâkıanın kavâid-i hikemiye ve fenîyyeye muvâfık ve Şark mûsikîsinin müstakil bir nazariyyeye mâlik bulunduğuna tasdik olundu.

Her türlü i'tirâzâta mahall kalmamak ve mûsikî-i Osmânî'de müstamel tabîî sadâlardan ekserîsinin alafranga mûsikîdeki sadâlara tevâfuk etmediğini isbât etmek üzere hikmetşinâs-ı şehîr saâdetli Sâlih Zeki Bey Efendi hazretlerinin muâvenet ve inâyet-i tahrîrâneleri sâyesinde icrâ edilen tecârib netîcesi olarak Osmanlı mûsikîsinin tabîî sadâlarının (yegâh) perdesine nisbetle hâiz oldukları niseb-i adedî [...]

Osmanlı Maarîf Nezareti tarafından mektepler için kabul edilmiş olan fizik kitabında Salih Zeki Bey akustikle ilgili bahsi Batı müelliflerine göre yazmıştı. Ve bunu yazarken Doğu musikisinde kullanılan sesler arasında mevcut olan nisbetleri tanımak merakını da ortaya koymuştu. Kendi imal ettiğim bir sonometre üzerinde araştırmalarımın sonuçlarını meşhur fizikçiye anlattım; bunları doğru buldu ve makalelerinin birçoğunda benim çalışmalarımı zikretmek nezaketini göstermekle beraber o zamana kadar tamamen hayalî bir ilim şeklinde ele alınmış olan Doğu musikîsinin nazariyesinin fizik temellerini ilk defa izah etmiş olduğumdan dolayı beni alenen tebrik etti.

Tablo 2: Yekta'nın kanun, kavaid, tecrübe ve hesapla ilgili beyanları.

Kavramlar	İlgili Beyanlar
kanun, hesap	<p><i>(Hikmet-i tabiiyye) uleması tecrübe ve hesap yardımıyla (esvât-ı âhengiyye)nin hangi sesler olduğunu gösteren kanunu bulmuşlardır. Bu kanuna nazaran (esvât-ı âhengiyye) silsilesi 1, 2, 3, 4, 5, 6 ilh. gibi adetlerin terkîb-i tabiiyesi ile gösterilebilir.</i></p> <p><i>(Mikyas-ı savt) vasıtasıyla birçok tecrübeler yapılır: bunların en faideli olanları tellerin arzani ihtizâzlarının tabi olduğu kanunları gösteren tecrübelerdir</i></p> <p><i>[...] tecrübeler tellerin arzani ihtizâzlarının tâbî olduğu dört kanundan ikisini isabet etmiştir. Bunlardan başka (kesafetler kanunu), (kuvvetler kanunu) namıyla iki kanun daha var ise de, bu kanunların etrafıyla tetkik ve tetebbu, bilhassa âlât-ı mûsikî-ye fabrikacılarına temellük eden mesaile [...]</i></p>
kavaid	<p><i>İçimizde 'mûsikîşinas' geçinen öyle kimseler vardır ki milli mûsikîmizde mevcut makamların ne suretle teşkil ettiğini gösteren kavâidden bile bîhaber oldukları halde makamlarımızı Garb mûsikîsinin (majör-minör) teşkilatı kadrosuna sığdırmaya çalışırlar.</i></p> <p><i>[Dipnot] Bu kavâid, (dörtlü – quarte) ve (beşli – quinte) teşkilatıdır ki bu ana kadar mûsikîşinaslarımızın meçhulü bulunmakta ve (nazariyat-ı mûsikî) namı altında meydana çıkarılan kitaplarda mûsikîmiz nazariyatının üssü'l esası hükmünde olan bu teşkilata dair hiçbir bahse tesadüf olunmamaktadır.</i></p> <p><i>İlmin en son usullerine göre Türk Mûsikîsinin müstenid olduğu nazarı kâideleri tesbît ve bu kâidelerin, milli mûsikîmizin ameliyatına ne suretle tatbik edileceğini izâh eder nazarı ve ilmî [...]</i></p> <p><i>Türk Mûsikî nazariyatından bâhis olarak lisânımızda birinci defa yazılan bu eseri mevki-i intişâre çıkarırken milli mûsikîmizin müstenid olduğu nazarı kâideler hakkında [...]</i></p> <p><i>[...] üç anâsır-ı esâsinin [nağme, makam, ikâ] istinad ettiği ve yekdiğeri ile birleşmesinin tâbî bulunduğu kâideleri tamamı ile ilmî ve asrî usullere tevfikân izâh eden [...]</i></p> <p><i>(Darü'l Elhân)ın deruhte ettiği vezaifin mühim bir kısmı da Türk mûsikîsinin müstenid olduğu kavaidi ilmen en son usûllerine göre izah ve tayin etmek ve bu suretle mevzu-ı bahs olan batıl fikr-i sabiti tashih ederek mûsikîmizin asrî ihtiyaçlarımıza göre –ve alelhusus Garp mûsikîsi ile istihalesine mahal kalmadan– kendi samianevaz tarz ve üslûbu dairesinde terakkisine zemin hazırlamaktır.</i></p> <p><i>Milli mûsikîmizin müstenid olduğu kâvâidin ilmî usûllerle tedvin ve tedrisi ile iştilal edenlerin nazar-ı ihmal ile geçiştirmeleri mümkün olmayan bu yolsuzluğun izâlesi bu gibi mesâilde sâir müterakkî milletler nezdinde ittihâz edilen esaslardan ihtiyacımıza muvafik olanlarının bilâ-tereddüt kabul edilmesiyle mümkün olacağına şüphe yoktur.</i></p>

tecrübe	<p>(de Sprec) tarafından bu hususta icrâ edilen son tecrübelerden anlaşıldığına göre kulağımızla duyabildiğimiz en pest savtlar saniyede (32) basit ihtizazdan, ve en tiz savtlar da yine saniyede 73700 basit ihtizazdan husûle gelmektedir.</p> <p>Havada savtın sürat-i intişarı hakkında Fransız hikmet-i tabîyye ulemasından Key-Lüsak ve Arago tarafından 1822 senesinde icrâ kılınan tecrübelerden müsbet netayic elde edilmiştir.</p> <p>Savtın 'ecsâm-ı mayie' derunundaki sür 'at-i intişarını anlamak için 1827 tarihinde Kolandon ve Sturm namında iki mütekkik tarafından Ceneve gölünde birtakım tecrübeler yapılmıştır. Bu tecrübeler savtın suda intişarı havadaki intişarından takriben dört misli süratle vukûa geldiğini göstermiştir.</p>
----------------	---

Tablo 3: Yekta'da asrî, teceddüd, terakki, inkişaf, medeniyet, tehhür, tekâmül, teali.

Kavramlar	İlgili Beyanlar
asrî, teceddüd	<p>[...] mûsikî harsımıza asrî bir şekil vermek için mûsikîmizin tedris ve talimi, tahrir ve kıraati mûsikî aletlerimizin âhenklerinin tesbiti hususlarında senelerden beri devam eden sakîm ananelerimizin [bozuk/eksik/yanlış gelenekler] cezri [köklü] suretinde ıslahı ve bu meselelerde alınması icab eden teceddüd ve terakki tedbirlerinin bir an evvel düşünülüp bulunması lazım olduğu [...]</p> <p>[...] Osmanlı heveskârân-ı mûsikîsi nasılsa bu âsâr-ı fenniyeden kat'-ı nazar-ı rağbet ve yalnız cihet-i amelîyyeye hasr-ı mesâî-i' bî-gâye etmişlerdir ki -kısmenmücib-i teessüf olduğu derâr bulunan şu kayıtsızlığa bedel nazariyat-ı mûsikiyemiz ilcâât ve terakkîyât-ı asriye ile mütenâsiben erbâb-ı fennin hedef-i iştiğâlâtı olsa idi bugün usûl ve kavâidindeki suhûlet ve mazbûtiyete nazar-ı takdirle nekrân olduğumuz Avrupa mûsikîsinden her sûretle mükemmel ve vâsi' bir mûsikîye mâlik bulunacağımız derkâr idi</p>
terakki ve inkişaf	<p>[...] Avrupa'da hakiki mûsikî âlimlerinin bizlerden bekledikleri hizmet, mesela (Vagner)in senfonilerini bir Alman gibi çalabilmek değil, bilakis Türk mûsikîsinin mahiyet-i ilmiye ve fenniyesini meydana koymak ve bu mûsikînin de kendi üslûbu ve hudûdu tabiiyyesi dâhilinde terakkî ve inkişaf etmesini temin etmeliğimizdir.</p> <p>mecmûa-ı mezkûra mündericât-ı safsata perdezânesinin müsteşhedât-ı mûsikiyeden olmak üzere irâdına kalkışılmış şu asr-ı terakkîde ekserisi esâtir-i kadîme-i İraniyye yâdigârı olarak zihinlerde bâkî kalmış olan bu gibi efsanelere [...]</p>

[...] mûsikî husûsunda ciddi bir terakkî ibrâz edebilmek ve Avrupa'ya karşı mûsikî-i Osmânîmizle bi-hakkın iftihâr edebilecek dereceyi bulmak için pekçok himmetler sarfına mecbûruz: Bu himmetlerin en birincisi nazariyyât-ı mûsikîyemizin meydana konulmasıdır [...] İkincisi: Mûsikî-i Osmânîmizin mükemmel bir târihini vücûda getirmektir [...] Üçüncüsü: Kâr, beste, nakış, semâî, peşrev gibi esâtize-i sâlifemizin besteledikleri ne kadar âsâr-ı kıymettâr var ise cümlesi muvâfık-ı usûl ve sahîh bir sûrette notaya alınıp neşrolunmalıdır.

Gençler [...] mutlaka garb mûsikîsini de tahsil etmeli; lakin bu tahsilleri mahza kendi mûsikîlerinin inkişaf ve terakkîsini temin maksadıyla olmalı ve şimdiki gibi mûsikîmizi istihfâf ve istihkar edenlerin çoğalması neticesine müncer olmamalıdır. Bu maksadı temin için (Darü'l Elhân)ın alafranga şubesine mensup talebeye şark mûsikî nazariyatının da tedrisi ve her iki mûsikî arasında mukayeseli bir fikir verilmesi çok lüzumludur.

terakkiyat-ı fenniye

onları mûsikîmizin hâl-i hâzırına bi'î-tatbîk ihtiyâcât-ı hâzıra ve terakkiyât-ı fenniye muvâfık bir sûret-i müstahsenede meydana koymak icâb ediyor idi

Mûsikîmizin amelîyyât kısmında bu derece âsâr-ı terakkî izhâr edilerek pek çok esâtize-i fenn yetiştigi tarihen müsebbet iken fenn-i mûsikînin cihet-i nazariyesi hakkında ma'lûmât-ı mükemmel-i fenniyyeyi muhtevâ olarak lisânımızda bir eser olsun yazılmamış olduğuna ne kadar teessüf edilse becâdır

medeniyet, tehhür, teali, tekâmül

[...] Şark akvamının medeniyetçe inkişafı Garb'a nispeten biraz tehhür etmiş olmasından dolayı bu latif ve ruhnevâz mûsikînin eslaf tarafından tedvin edilen kavâid ve nazariyatı asrımızın ilmî usullerine tevfikân tedkîk ve tespit edilmemiş ve binnaenaleyh zamanın icabat ve ihtiyaclarına göre terakki ve tealisi esbabının temini [...]

(mûsikî)nin tıpkı lisanlar gibi medeniyetin terakkiyatını tâkib ve muhtelif devirlerin ve her memleketin ihtiyaclarına tevâfuk ederek lâyenkati ve mâ'mâfih ağır ve mantikî bir tekâmüle teba'en tahvil etmesidir.

Tablo 4: Yekta'da tetkik, tahlil, tetebbu, tabiî kanun, mıkıyas-ı savt, buud, aded-i nisbet.

Kavramlar	İlgili Beyanlar
tabiî kanun	<i>Bir sanat evveleminde amelî olarak vücuda geldikten sonra, o sanatın müstenid olduğu kanunları bilmek için erbâbî tarafından icrâ ve bu tetebbu'lar neticesinde ilmi kısmı tedvin edilir.</i> <i>mûsikîye hâkim olan tabiî kanunlar [...]</i>
tetkik, tahlil, adedi nisbet	<i>[...] elhân-ı latifeyi hükemâyî sâlife tedkik ve tahlil etmişler; bu tahlilât neticesinde nağmeler beyninde mevcut ve câri olan adedî nisbetler ve tabiî kanunlar birer birer keşfedilmiş ve nihayet bu nisbet ve kanunların biraraya getirilmesinden dahî (mûsikî nazariyâtı) meydana gelmiştir.</i> <i>[...] bizim fikrimize göre bir mûsikînin nazariyatını hâvi olan kitap o derecede sarahat ve tafsilatı haiz olmalıdır ki tetkiki arzu edilen herhangi bir mûsikî ile terennüm eden millet efradından birini dinlemek mümkün olmadığı halde dahi o kitapta münderic kaideler mucibince bir (mıkıyas-ı savt) üzerinde mevkîleri bulunacak perdelere göre âhenk edilecek bir mûsikî aleti ile yine aynı kitapta notası görülecek bir eseri çalarak mebhûs gına milletin mûsikî mesleği (système tonal), mûsikî üslûbu ve ameliyat teamülleri hakkında oldukça tam ve sahih bir fikir istihsâli mümkün olabilmelidir.</i> <i>Netîce-i tedkikât-ı âcizânemizde elyevm Osmanlı mûsikisinde müsta'mel bulunan nağamât beynindeki niseb-i adediyyenin kadîmen esâtize-i Şarkıyye tarafından yazılan kütüb-i mûsikîyyede musarrah nisbetlerin aynı olduğu tebeyyün etti.</i>
mıkıyas-ı savt, sonometre	<i>Kütüb-i mûsikîyyemizin ihtivâ ettiği nazariyyât yalnız (sonometre) vâsıtasıyla esvâtın ta'yîninden ibâret olmayıp asıl nazariyyât bu sesler elde edildikten sonra onların yekdiğeriyle sûret-i terkîb ve te'lîfinden ve makâmâtın vech ve keyfiyet-i terkîbiyle esbâb-ı tenâfur ve teferruât-ı sâiresinden ber tafsîl bâhis bulunduğundan [...]</i> <i>Mûsikî nazariyatıyla iştigal edeceklerin her şeyden evvel bir (mıkıyas-ı savt) edinmeye ihtiyaçları var; zira nazarî olarak büyüklük ve küçüklükleri öğrenilen buudları bir telden istihraç ederek bunlardan husûle gelen nağmeleri kulakla bil-fiil duymadıkça nazariyat tahsilinden maksad-ı aslî olan nazariyatın ameliyâta tatbikine ve kulağın mûsikî terbiyesinin tekâmülüne muvaffak olunamayacağı tabiidir.</i>

Tablo 5: Yekta'nın beyanlarında hikmet-i tabiiye, ilm-i hesap, ilm-i musiki, nazariyat.

Kavramlar	İlgili Beyanlar
hikmet-i tabiiye/ fizik	<i>(Hikmet-i tabiiyye) uleması tecrübe ve hesap yardımıyla (esvât-ı âhengiyye)nin hangi sesler olduğunu gösteren kanunu bulmuşlardır. Bu kanuna nazaran (esvât-ı âhengiyye) silsilesi 1, 2, 3, 4, 5, 6 ilh. gibi adetlerin terkîb-i tabiiyesi ile gösterilebilir.</i> <i>(İlm-i hikmet-i tabiiyye)nin savtlarını tetkik eden ve savtların ne gibi kanunlara göre husule geldiğinden ve ne suretle intişar ettiğinden bahs eden kısmına (mebhas-ı savt-Acoustique) tesmiye olunur.</i> <i>(İlm-i mûsikî)nin mebâdîsi [...] kısmen (ilm-i hikmet-i tabiiyye) ye, kısmen (ilm-i hesap)a taallük eder.</i>
ilm-i hesap/ matematik	<i>iki nağme arasında bulunan adedî nisbetlerin ahvalinden bahseden kısım dâhi bu ilmin (mebâdî-i riyâziyye)sini teşkil eder</i> <i>(İlm-i mûsikî)nin mebâdîsi [...] kısmen (ilm-i hikmet-i tabiiyye) ye, kısmen (ilm-i hesap)a taallük eder.</i>
ilm-i musiki	<i>(İlm-i mûsikî)nin gâyeti, nazarî olarak iktisâb edilen mâlûmâtı mevki-i tatbîke koyarak [...] (İlm-i mûsikî)nin mebâdîsi [...] kısmen (ilm-i hikmet-i tabiiyye)ye, kısmen (ilm-i hesap)a taallük eder.</i>
musiki nazariyatı	<i>Nazariyât kısmı ise büsbütün nazar-ı iltifâtdan dûr tutulmuş ve buna mukâbil makâmât-ı mûsikiyyenin seb'a-i seyâyere, burûc-ı isnâ aşereye, eflâke ve evkât ve zamâna nisbeti gibi fennen ve aklen mecrûh birtakım esâtîre vücûd verilerek envâ-i ilâvât ve te'vilât ile bunlara hasr-ı mubâhis edilmiş olmakla (fenn-i mûsikî) den bâhis olduğu iddiâsıyla ortaya çıkarılan âsâr âdetâ bir (mecmûa-ı hurâfât) haline getirilmiştir</i>

4. Yekta'nın Bilim Anlayışını Şekillendiren Temel Etki ve Yönelimlere Dair Bulgular

Tablolarda yer verilen beyanlara bakıldığında Yekta'nın terakki/ilerleme, tekamül/evrim, inkişaf/gelişme, teali/yükselme, teceddüd/yenilik, asrılık/çağdaşlık, medeniyet/uygarlık, terakkiyat-ı fen/bilimsel ilerleme, tetkik/araştırma, tetebu/inceleme, tahlil/analiz, kanun/yasa, ilm-i hesap/matematik, ilm-i hikmet-i tabiiye/fizik, adedi nisbet/sayısal oran gibi kavramlarla düşünmekte olduğu ve Osmanlı Batılılaşması içinde özel bir yer sahibi olan Lisan Mektebi (Balci 2008) öğrenimi sayesinde kazandığı Fransızca üzerinden edindiği geniş Avrupaî kültürün etkisindeki bir bilimsel kavrayışı benimsediği görülmektedir. Bu düşünce tarzında Yekta'nın özgün yanını "bilim aracılığıyla ilerleme"ye duyduğu sarsılmaz güvenin oluşturması dikkat çekicidir (Öztürk 2020). Bu noktada Yekta, Şark akvamının medeniyetçe gelişmelerinin "geri kalmışlık"la malûl olduğunu kabul etmekte ama bu gecikmenin bilimsel ilerleme yoluyla telafisini

mümkün görmektedir. Yekta'nın düşünce dünyası ve bilim anlayışında terakki, tekâmül, teceddüd, inkişaf ve teali gibi kavramların özel bir yer sahibi olduğu hemen göze çarpar. Deney, inceleme, araştırma, ölçme gibi bilimsel süreçlere özel bir önem atfeden Yekta'nın Fransızca kaynaklardan edindiği bilgiler yanında özellikle hocaları Ataullah Dede ile Salih Zeki Bey'in yaklaşım tarzları ve telkinlerinden büyük oranda etkilenmiş olduğu görülür.

4. 1. Mehmed Ataullah Dede'nin Etkisi

Ataullah Dede, Mevlevî şeyhleri arasında sahip olduğu entelektüel kültürle özel bir yer sahibidir (Küçük 2003). Çocukluğundan itibaren Galata ve Pera'nın kendisine sağladığı geniş kültürlenme olanaklarından en iyi şekilde yararlanarak Arapça ve Farsça yanında Fransızca ve Almanca gibi Avrupa dillerini de öğrenmiş ve bu dillerde yayımlanmış çok sayıda kitabı ihtiva eden değerli bir kütüphane oluşturmuştur (İnal 1958; Mehmet Ziya t.y. 2005). Aynı zamanda İngiliz Büyükelçisi Lord Henry Bulwer'in kurduğu Bulwer Locası'nda tekris edilerek Masonluğa girmiş olan Ataullah Dede, Galata Mevlevihanesi'nde Mason ve Frenk dostları için düzenlediği müsrif davetlerle tanınmaktadır (Layiktez 1999; Zarcone 2010). Ataullah Dede'yi öncü, özel ve önemli kılan bir diğer temel hususiyeti de Auguste Comte ve onun tebliğ ettiği pozitivizmin hayranı ve takipçisi olmasıdır. Bu bağlamda Ataullah Dede, Comte'un "insanlık dini" anlayışına temel aldığı ve "sosyal fizik" olarak da isimlendirdiği "sosyoloji"ye özel bir ilgi duymaktadır. Yekta'nın beyanlarına bakıldığında Ataullah Dede'nin telkinlerinin "bilim" anlayışı üzerindeki somut etki ve yönlendirmelerini görmek mümkündür. Ataullah Dede ilk sonometreyi ("mıkyas-ı savt") yaptırıp aralık ölçümlerini ilk kez gerçekleştiren kişidir. Yekta da ondan aldığı etkiyle kendisi bir başka sonometre yaptırır ve bu sonometre üzerinde Salih Zeki Bey'den de edindiği bilgiler ışığında ölçüm ve deneyler yapar. Bu noktada özellikle sayılara ve matematiğe verdiği önemin fark edilmemesi mümkün değildir. Yekta, pozitivist yönelimde doğaya ve ölçülebilir olgulara yönelik abartılı ilgiye sonuna kadar sadakat gösterir. Bu yönüyle müzik teorisi anlayışı da tamamen sayı ve matematik esaslıdır. Bu nedenle Yekta'nın, empirist Aristoksenus geleneğinden ziyade tüm kâinatı sayıdan ibaret gören Pisagorcucu geleneğe bağlanmış olması, pozitivist yönelim açısından ayrıca dikkat çekicidir. Hocası Ataullah Dede'nin telkinleriyle Maragalı Abdülkadir ve Safiyüddin gibi Pisagorcucu kaynaklardaki bilgilere gösterdiği aşırı ilgi ve atfettiği büyük önemin arka planında bu temel etkinin olduğu açıktır. Bu noktada Yekta'nın, bu, matematik esaslı kaynaklarda bulunduğu bilgilerin, Osmanlı/Türk musikisinin bilimsel temellerini oluşturduğuna inanması da yine pozitivist eğilim bakımından kayda değerdir. Bu inanç, Yekta'da öylesine güçlüdür ki Osmanlı dünyasında kaleme alınan "edvar"ların büyük kısmını "hurafeler"le dolu ve bilimsel açıdan güvenilmez kaynaklar olarak değerlendirmesine yol

açar. Ahmet Mithat Efendi'yle giriştiği bir polemik dizisinde Yekta (1899a), muhatabına, şu ifadelerle tepki gösterir:

(Tedkik u Tahkik) nâm eser-i nefisenin mukaddimesinde: (İlm-i mûsikî-nin nazariyyesi zamanında mevcûd olmadığından “ameliyye-i mûsikî”-de bu risâleyi te'lîfe mecbûr olduğunu) serâhaten beyân ve i'tirâf eden Şeyh cennetmakar Abdülbâki Dede Efendi'nin edvârıyla üryân insan resimleri yaparak dirseğinden isfahân, bileğinden ırak çıkartan Hâşim Bey merhûmun “Hurâfât-ı Mûsikiyye Mecmûası” itlâkına sezâ-vâr olan eserini (Nazariyyât-ı Mûsikiyye) kitabı add buyurmanıza doğrusu hem taaccüb ve hem de teessüf ettim. (akt. Çergel 2007: 427)

4. 2. Salih Zeki Bey'in Etkisi

Yekta'nın pozitivist bilim inancını geliştirmesindeki bir diğer önemli etkinin sahibi olan Salih Zeki Bey de ilk Türk pozitivistleri arasında sayılmaktadır (Etker 2005; Korlaelçi 2014).

Salih Zeki Bey, Darüşşafaka'yı birincilikle bitirmiş ve Osmanlı dünyasında Avrupaî modern bilim anlayışının en güçlü temsilcilerinden biri haline gelmesini sağlayacak üstün nitelikli bir eğitimden geçerek bilim insanı, eğitimci ve idareci olarak önemli görevler üstlenmiştir (Saraç 2001). Posta ve Telgraf Nezareti, Rasathane-i Amire, Maarif Nezareti, Galatasaray Sultanisi, Dârülfünûn, Deniz Harp Okulu, Mülkiye Mektebi ve Yüksek Mühendis Mektebi gibi kurum ve kuruluşlarda hocalık, yöneticilik ve uzmanlık yapmış; bilim alanına değerli makale ve kitaplarla öncü katkılar sağlamıştır (Kadıoğlu 2005). 1910 yılında, “mebhas-ı savt” hakkında kaleme aldığı kitap (Başar 2021), bir bakıma, Rauf Yekta'yla yaptığı motive edici çalışmaların bir ürünüdür. Yekta, hocasının ilgi ve katkılarını, aşağıdaki türden ifadelerle ortaya koyar:

Her türlü i'tirâzâta mahall kalmamak ve mûsikî-i Osmânî'de müsta'mel tabîi sadâlardan ekserîsinin alafranga mûsikîdeki sadâlara tevâfuk etmediğini isbât etmek üzere hikmetşinâs-ı şehîr saâdetli Sâlih Zeki Bey Efendi hazretlerinin muâvenet ve inâyet-i tahrîrâneleri sâyesinde icrâ edilen tecârib neficesi olarak Osmanlı mûsikîsinin tabîi sadâlarının (yegâh) perdesine nisbetle hâiz oldukları niseb-i adedî [...] (1899c'den akt. Çergel 2007: 62)

Bu iki öncü ve önemli isimle doğrudan çalışan ve onların görüş, yaklaşım ve yönlendirmelerinden büyük oranda etkilenmiş olan Yekta'nın bilimsel yöneliminde pozitivistimin en somut etkisi, “ölçülebilir-denetlenebilir-öngörülebilir” olgulara dayandırılmış, dolayısıyla doğrudan manipüle edilmiş bilime biçilen “kurtarıcı” rolüne duyduğu sarsılmaz güvende görülür. Yekta, ölçüm ve deney yapmaya verdiği önemle aynı zamanda empirist bir yönelim de sergilemekle

beraber bilimsel anlayışının temelinde pozitivist “kurtuluş ideolojisi”nin belirleyici bir yeri olduğunun altını çizmek gerekir. Comte’un teolojik-metafizik-pozitif evrelerinin ayırımına uygun olarak Yekta, mensubu olduğu Osmanlı dünyası ve musikisinin, “bilim” yoluyla, geri kalmışlıktan kurtarılabilceğine inanmıştır.

5. Auguste Comte ve Pozitivizm

Osmanlı modernleşmesi üzerinde siyasi bakımdan büyük etkisi olan Comte pozitivismi, 19. Yüzyıl Jön Türk düşüncesi üzerinde “pragmatik” bakımdan iz bırakmıştır (Hanioglu 1985; Işın 1985). Comte’un meşhur “Üç Hal Kanunu” dahilinde İmparatorlukta medeniyet değiştirmeyi arzu eden Jön Türk siyasi düşüncesi, Pozitivizmi, pratik ve pragmatik bakımlardan son derece işlevsel görmüş ve bu anlayışa, “bilim”le kurduğu ve “ilerleme”ye dönük bir “vaad”-de bulunduğu için gözleri ışıldayarak yönelmişlerdir (Çubukçu 2013; Kabakçı 2008; Korlaelçi 2004; Özlem 2002).

Pozitivizmin kurucusu ve peygamberi rolüne soyunan Auguste Comte, tıpkı bir “havari” gibi, yaşadığı dönemde çeşitli ülke liderleri ve yöneticilerine “mektup”lar yazarak, onları “insanlık dini” olarak da nitelediği Pozitivist anlayışa “davet” eder (Bischof 2017; Pickering 2019). Nitekim yazdığı mektuplardan birini de Osmanlı sadrazamı Mustafa Reşid Paşa’ya göndermiştir. Bu mektupta açıkça bağlı buldukları din nedeniyle “teolojik evre”de bulunduğunu söylediği Osmanlıların, daveti kabul etmeleri halinde, metafizik evreyi hiç yaşamadan, doğrudan “pozitif evre”ye geçebileceklerini vaad eder (Demir 2004).

Ünlü *Cours de Philosophie Positive (1842)* eserinde Comte, bilimlerini, “pozitif evreye geçiş” kronolojileri ışığında aşağıdaki sıralamaya tabi tutar ve bunlar arasında da en büyük rolü de matematik ve “sosyal fizik” dediği “sosyoloji”-ye verir (Comte 1865: 2015): (i.) Matematik, (ii.) Astronomi, (iii.) Fizik, (iv.) Kimya, (v.) Biyoloji, (vi.) Sosyal Fizik (Sosyoloji).

1848’te *Garp Cumhuriyeti – Nizam ve Terakki* üst başlığı altında yayımladığı kitabının başlık ve içeriği, bugünün Avrupa Birliği’nin adeta müjdecisidir: *Pozitivizme Genel Bakış veya Charlemagne Döneminden Beri Daima Siyasi Bir Bütün Teşkil Eden Terakki Etmiş Beş Millet Fransız, İtalyan, İspanyol, İngiliz ve Almanlardan Oluşan Büyük Garp Cumhuriyeti’ne Uyarlanmış Fikir ve Hayat Sisteminin Özet İzahı*. Bu kitabında Comte, adeta Rauf Yekta’nın da takipçisi olduğu şekilde, Pozitivizm’in “politik motto”su olarak nitelediği ve felsefi olduğu kadar politik de olduğunu belirttiği “Nizam ve İlerleme” sloganı için Pozitivizm’in, bilimsel ve toplumsal açıdan her iki kavrama da mutlak surette önem atfeden “tek ekol” olduğunu söyler. Comte’a göre “Pozitivist,

diğer tüm olgularda olduğu gibi toplumsal olgularda da sunî Nizamın, zorunlu olarak tabiattaki Nizama, başka bir deyişle bütünüyle tabiat kanunları dizisine dayandığını düşünür” (1865: 111). Comte, aynı sayfada, “sosyal fizik” açısından iki unsur arasındaki bağıntıyı da şöyle izah eder: “Nizam bütünüyle Terakkinin önkoşuludur; Terakki ise her zaman Nizamın hedefidir. Ya da, meseleye daha derinlemesine nüfuz etmeyi sağlamak adına Terakkinin, basitçe, Nizamın gelişmesi olarak görülmesi mümkündür; çünkü tabiattaki mevcut nizam, zorunlu olarak kendi içinde her mümkün terakkinin tohumunu barındırır”.

Comte'un, Pozitif felsefenin esasları hakkındaki belirlemeleri de şu şekildedir (akt. Özlem 2016):

1. Eksakt [kesin] bilimlere mahsus inceleme, “olgu”ları konu edinir ve “gözlemlenebilen, ölçülebilen, denetlenebilen” olguların ötesine geçilmesini gereksiz görür.
2. Bu inceleme tarzı, sadece olgulardan hareketle tabiatı ve toplumu yöneten “kanunlar”a ulaşmayı amaçlar; olguların kanunlara uygun olup olmadıklarını gözetir ve gösterir.
3. Bilimsel bilginin kaynağı sadece olgulardır ve ötesindeki her şey metafiziktir. Pozitif felsefe, ontoloji ve metafizikle değil, epistemolojiyle ilgilenir.
4. Bilim; gözlem ve tecrübe zemininde betimlemeler yapmakla yetinmeyip “denetlenebilir” gözlem sonuçlarını teorik ve mantıksal bir bütünlük içinde birleştirmeyi ve “elverişli”, “işe yarar” nitelikte “bir” açıklama getirmeyi hedefler.
5. Bilimsel açıklamanın ancak teori üzerinden ve kanunlara dayandırılarak yapılabileceğini savunur. Her açıklama, aynı zamanda geleceğe dair “öngörü” geliştirilmesine olanak yaratır.
6. Pozitivizm; “yasa koyucu”, “açıklamacı” ve “prognostik” nitelikleriyle, tabiat ve toplum üzerinde mutlak hâkimiyet kurmayı amaçlar.
7. Bilime tanıdığı ayrıcalıklı imkânların kendinden hareketle kullanılmasını uygun görmez. Amacı “beynelmilel pozitivizm” ve “pozitif toplum” olan “tanrısız” nitelikteki “pozitif din”i, bilimin yol göstericisi, kılavuzu olarak görür.

Comte'un tebliğ ettiği pozitivizm, esasen, Hristiyanlığa mahsus “*selamete erme inancı*”nın, kendisi tarafından manipüle edilip araç haline getirilmiş bilim yoluyla sağlanması ve yaygınlaştırılmasına yöneliktir:

1. Pozitivizmin “teolojik” söylemi, “selamet/kurtuluş ideolojisi” üzerine bina edilmiştir. Feyerabend (1989), pozitivizmin, “bilimin dışında bilgi yoktur” (*extra scientiam nulla salus*) [ifadenin aslı, “*extra ecclesiam nulla salus*” (“kilisenin dışında kurtuluş yoktur”) olup ifade, pozitivist bilim anlayışını iğneleme amacı taşır] söyleminin “masaldan ibaret” olduğunu belirtir.
2. Comte, Tanzimat’ın temel aktörü Mustafa Reşit Paşa’ya yazmış olduğu “pozitivizme davet” mektubunda, İslam dinine tabiiyet nedeniyle hâlihazırda “teolojik evre”de bulunan Osmanlı İmparatorluğu’nun, pozitif inancı kabul etmesi halinde “metafizik evre”yi hiç yaşamadan, doğrudan “pozitif evre”ye geçişinin mümkün olduğunu vaat etmiştir.
3. Bu vaat, Jön Türklerin, pozitivizmi bir siyaset olarak benimsemelerinin itici gücü olmuştur.

5.1. Salih Zeki Bey’in Auguste Comte ve Pozitivizm Hakkındaki Makalesi

Yekta’nın bilimsel açıdan büyük çapta etkisi altında kaldığı Salih Zeki Bey, “Comte Pozitivizmi”ni, 1909’da, Osmanlı dünyasına en etkili şekilde tanıtan makale dizisini, mensubu olduğu *Ulûm-i İktisadiye ve İçtimaiyye Mecmuası*’nda yayımlar ve öz olarak şu hususlara dikkat çeker (Akça 2013; Saraç 2001):

- Bilim, edinilmiş bilgilerden sonuç çıkarmayı amaçlar. Edinilmiş bilgiler olgulara temel oluşturan tabii kanunlara ait ilişki ve bağlardan ibarettir.
- Bu ilişkilerin saptanmasında Matematik, öteki bilimlerden daha fazla rol oynar.
- Her türlü doğrunun araştırılmasında insan aklı tarafından takip edilecek yöntem, doğru ve sağlam bilgiye ulaştırması açısından sadece matematik sahiptir. Diğer bilim dallarında meseleler matematikteki mükemmellekle halledilmemiş ve bu kadar sağlıklı sonuç çıkarılamamıştır.
- “Comteism” de denilen “Comte felsefesi”, öncelikle, bilimin tarifinde matematiğin tanımını temel almış; bilimsel araştırmada takip edilmesi gereken yöntem için de matematikten yararlanmıştır.
- Comte’un Pozitivist felsefesinin esası, tabii ya da toplumsal bütün olayların belli başlı yasalar gereğince meydana geldiği ve bunların ilk nedenleri ile hangi amaç veya hedefe yönelik olarak meydana geldiklerinin araştırılmasının geçersiz olduğudur.

- Comte, insan aklının başlangıçtan itibaren gösterdiği gelişmeyi araştırarak genel bir “Üç Hal Kanunu” olarak adlandırdığı bir kanun keşfetmiştir. Bu kanuna göre sahip olunan tüm bilgiler üç evreden geçerek şekillenir:
 - Kanıtlamaya ihtiyaç göstermeyen iddialara dayanan durum (teolojik evre)
 - Soyut durum (metafizik evre)
 - Kanıtlanmış, “müsbet”, pozitif durum (pozitif evre)
- Pozitif felsefenin hâkim olduğu bilimsel evrede insan düşüncesi, olguların nedenlerinin belirlenmesinde gözlem ve hüküm vermeyi birlikte değerlendirerek bunların dayanağı olan sabit ve düzenli kanunları keşfe çalışır.

6. Sonuç: Yekta'nın Bilim Anlayışı ve “Comte Pozitivizmi”

Yekta'nın bilim anlayışının şekillenmesinde Lisan Mektebi'nde gördüğü Fransızca eğitimi ve bu dil üzerinden edindiği geniş Avrupaî kültürle birlikte hocaları Ataullah Dede ve Salih Zeki Bey'in büyük etkisi olmuştur. Her iki hocasının, Comte Pozitivizmi'ne yönelik güçlü ilgileri ile Pozitivizm'in, özellikle bilim yoluyla kurtuluşa dönük vaadi, Yekta'nın, Osmanlı musikisi ve nazariyatına yönelik çalışmalarının itici gücüdür. Bu çerçevede aşağıdaki hususların, bildiride ulaşılan sonuçlar olarak ifade edilmesi mümkündür:

- Yekta, Comte Pozitivizmi'nin “bilim” anlayışını, “ilerleme”, “inkışaf etme” ve “muasırlaşma” kavramları açısından tam olarak benimsemiş durumdadır.
- Kanun, deney, sayı, matematik, bilim, teori ve analize ilişkin kavrayışı, bütünüyle Comte Pozitivizmi'ne tabidir.
- Comte'un teolojik, metafizik ve pozitif evre ayrımları, Yekta'nın “edvar” ve “nazariyat” kitapları arasında yaptığı niteliksel ayırımında en somut yansımasını bulur.
- Yekta, Comte Pozitivizmi'nin, bilimin “kurtarıcı” olduğuna yönelik düşüncesini sadakatle benimsemiştir.
- Yaşadığı ülkenin “tehhür etmiş” olduğunu kabul etmekle beraber Comte'un vaadine duyduğu güvenle, bilimsel çalışmalar yoluyla “geri kalmışlıktan kurtulma”nın mümkün olduğuna inanmıştır.

- Nazariyat anlayışını bütünüyle sayı, oran, ölçülebilirlik, sınanabilirlik, denetlenebilirlik ve kanunlara ulaşılabilirlik temelinde pozitivist yönelimle inşa etmiştir.
- Kişisel ve bilimsel motivasyonunda Comte Pozitivizmi'nin güçlü siyasi boyut ve emellerini gözden kaçırmış ve bu boyutların içerdiği kısıtlayıcı, yönlendirici ve engelleyici tehlikeleri fark etmemiş görünür.
- Türk müziği aleyhtarlığı ekseninde gelişme gösteren siyasi süreçte 1926'da tanık olduğu olaylar, güçlü şekilde inanç beslediği "bilim yoluyla kurtulma" inancı bakımından "hüsran"a uğramasına yol açmıştır.
- Pozitivist siyasetin, bilimden ve bilim yoluyla ortaya konulabilen gerçeklerden "üstün" ve "geçerli" olduğu gerçeğini acı şekilde tecrübe etmiş ve bu hayal kırıklığı, vefatına kadar olan süreçte, nazariyat çalışmalarından giderek uzaklaşmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akça, Ümit (2013). *Sosyolojinin Türkiye'ye Girişi: Ulum-i İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuası*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Balcı, Sezai (2008). "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 44, s. 77-98.
- Bardakçı, Murat (1986). "Rauf Yekta Bey'in Hayatı ve Eserleri", Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, Haz. Orhan Nasuhioğlu, İstanbul: Pan, s. 8-15.
- Başar, Ayşegül (2021). "Salih Zeki Bey'in 'Mebhâs-ı Savt' Adlı Eseri", *Online Journal of Music Sciences* 6 (1), s. 61-80.
- Bischof, Gunter (2017). *Auguste Comte and Positivism: The Essential Writings*, Abington: Routledge.
- Comte, Auguste (1865). *A General View of Positivism*, London: Trubner and Co.
- Comte, Auguste (2015). *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*, Çev. Erkan Ataçay, Ankara: BilgeSu.
- Çergel, Muhammet Ali (2007). "Rauf Yekta Bey'in İkdâm Gazetesi'nde Neşredilen Türk Musikisi Konulu Makaleleri", (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi.
- Çubukçu, Aydın (2013). "Türkiye'de Rejim ve Pozitivizm", Haz. Evrensel, *Pozitivizm* (2. Basım), İstanbul: Evrensel, s. 13-22.
- Demir, Nurmelek (2004). "Auguste Comte'un Mustafa Reşid Paşa'ya Mektubu ve Türkçe Tercümesi", *Düşünen Siyaset* 19, s. 287-293.
- Erguner, Süleyman (2003). *Rauf Yektâ Bey: Neyzen-Müzikolog-Bestekâr*, İstanbul: Kitabevi.
- Etker, Şeref (2005). "Salih Zeki Bey: Üç Boyutlu Bir Biyografi İçin", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (1), s. 137-154.
- Feyerabend, Paul (1989). *Yönteme Hayır: Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları*, Çev. Ahmet İnam, İstanbul: Ara Yayınları.
- Hanioğlu, Şükrü (1985). "Bilim ve Osmanlı Düşüncesi", Ed. Murat Belge, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi C. 2*, İstanbul: İletişim, s. 346-347.
- Işın, Ekrem (1985). "Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm", Ed. Murat Belge, *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi C. 2*, İstanbul: İletişim, s. 352-362.

- Işın, Ekrem (2010). “The Mevlevî Order in Istanbul. Socio-historic Notes on an Imperial Sufi Order”, Ed. Ekrem Işın, *The Dervishes of Sovereignty, The Sovereignty of Dervishes: The Mevlevi Order in Istanbul* (2. Basım), İstanbul: İstanbul Research Institute, s. 12-41.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1958). *Hoş Sadâ: Son Asır Türk Musikîşinasları*, İstanbul: İşbank Kültür.
- Kabakcı, Enes (2008). “Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6 (11), s. 41-60.
- Kadıoğlu, Sevtap (2005). “Salih Zeki ve Çevresi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 7 (1), s. 155-168.
- Korlaelçi, Murtaza (2004). “Pozitivist Düşüncenin İthali”, ed. Tanıl Bora ve Mehmet Gültekingil, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 1: Tanzimat ve Meşruiyet’in Birikimi*, İstanbul: İletişim, s. 214-222.
- Korlaelçi, Murtaza (2014). *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi* (3. Baskı), Ankara: Kadim
- Küçük, Sezai (2003). *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, İstanbul: Simurg.
- Layiktez, Celal (1999). *Türkiye’de Masonluk Tarihi, C. 1: Başlangıç 1721-1956*, İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Mehmet Ziya (t. y.). *Yenikapı Mevlevihânesi*. Haz. Yavuz Senemoğlu, İstanbul: Tercüman.
- Mehmet Ziya (2005). *Yenikapı Mevlevihanesi*, Ed. Murat A. Karavelioğlu. İstanbul: Ataç.
- Özdemir, Hüseyin (2010). “Rauf Yektâ Bey’in Resimli Gazete, Yeni Ses ve Vakit gazetelerinde Mûsikî ile İlgili Makalelerinin İncelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi.
- Özkan, Kenan (2014). “Türk Modernleşmesinde Pozitivizmin Bilim Algısı”, *Belgi* 7, 923-951.
- Özlem, Doğan (2016). “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, *Tarihselci Düşünce Işığında Bilim, Ahlak ve Siyaset*, İstanbul: Notos Kitap, s. 13-36.
- Öztürk, Okan Murat (2020). “Türk Müziğinde Yekta, Ezgi ve Arel Teorilerinin Pozitivist İnşası: Kısa Fakat Eleştirel Bir Tarihçe”, *Eurasian Journal of Music and Dance*, 16, s. 171-215.
- Pickering, Mary (2019). “Positivism in European Intellectual, Political, and

Religious Life”, Ed. Warren Breckman & Peter Gordon, *The Cambridge History of Modern European Thought*, Cambridge: Cambridge University, s. 151-171.

- Saraç, Celal (2001). *Salih Zeki Bey: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Kızılelma
- Verdemir, Kenan (1998). “Cami’ye Ait Risale-i Musiki’nin Rauf Yekta Bey Tarafından Çevirisi” (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Yekta, Rauf (1897, 10 Ocak). “Mûsikî-i Osmânî Nazariyatı: Lisan-ı Elhân I”, Resimli Gazete.
- Yekta, Rauf (1898, 6 Nisan). “Osmanlı Mûsikîsi Hakkında Birkaç Söz”, İkdâm.
- Yekta, Rauf (1899a, 28 Şubat). “Fisagoras Gamı 2”, İkdâm.
- Yekta, Rauf (1899b, 10 Temmuz). “Hoca Zekâî Dede Efendi 3”, İkdâm.
- Yekta, Rauf (1899c, 22 K. Evvel) “Osmanlı Mûsikîsi’nde Tabîî Sadâlar”, İkdâm.
- Yekta, Rauf (1900, 11 Mart). “Mûsikî-i Osmânî Nazariyyâtı 1”, İkdâm.
- Yekta, Rauf (1906, 3 Mart). “Kitâbet-i Mûsikiyyemizin Nevâkısı”, İkdâm.
- Yekta, Rauf (1924). *Türk Musikisi Nazariyatı*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Yekta, Rauf (1986). *Türk Musikisi*, Haz. Orhan Nasuhioğlu, İstanbul: Pan.
- Yekta, Rauf (2000). *Esatiz-i Elhan*, İstanbul: Pan.
- Zarcone, Thierry (2010). “Şeyh Mehmed Ataullah Dede (1842-1910) and The Mevlevîhâne of Galata: an Intellectual and Spiritual Bridge Between the East and the West”, Ed. Ekrem Işın, *The Dervishes of Sovereignty - the Sovereignty of Dervishes. The Mevlevî Order in İstanbul*, İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü, s. 58-75.

